

Az Ír Tudományos Akadémia

(Royal Irish Academy / Acadamh Ríoga na hÉireann)

Háttér

A 12. századtól fokozatosan angol befolyás alá kerülő Írországra sohasem szűnt meg a vágy a saját nyelv ápolására, a kultúra és művészet támogatására. Ezeket a törekvéseket bizonyos mértékig az angol (később: brit) uralkodók is támogatták. A 18. században létrehozott tudományos társaságok és klubok angol mintára alakultak meg, szerkezetükre és céljaikra a korszak legfontosabb tudományos társasága, az első máig is működő nemzeti akadémia, az 1660-ban alapított Királyi Társaság (Royal Society) gyakorolt döntő befolyást.

Alapítás, névválasztás

Az első ír tudományos társaságot, amelyet az angol Királyi Társaság ír megfelelőjének szántak, 1683-ban alapították Dublini Filozófiai Társaság (*Dublin Philosophical Society*) név alatt. Ez a mintegy másfél évszázadon keresztül működő szervezet kicsiben már mindazon feladatokat magára vállalta, amelyeket a modern időkben egy nemzeti akadémia szokott. Szoros kapcsolatokat épített ki az elméleti és a gyakorlati képzőhelyek irányába, és egyidejűleg ápolta jó kapcsolatokat a tekintélyes dublini felsőoktatási intézménnyel (Trinity College), illetve az írországi orvosok kollégiumával (Royal College of Physicians of Ireland). Rendszeres tudományos vitákat és előadásokat szerveztek, és ezek kiadása érdekében együttműködést kötöttek a londoni Királyi Társasággal, amelynek lapjában a közleményeik megjelenhettek. Bár a Társaság elsősorban a tudományos élet képviselőinek összefogására törekedett, nyitott volt a laikusok számára is.

A Dublini Filozófiai Társaság működése más tudományos társaságok létrehozását is inspirálta. Mindenekelőtt az 1731-ben alakult Királyi Dublini Társaságét (*Royal Dublin Society*), ahol az alapítók egy része a Filozófiai Társaság tagjai közül került ki, és magát a szervezetet is a Filozófiai Társaság székhelyén hozták létre. A ma is működő Dublini Társaság fő célja Írország gazdasági és kulturális felvirágoztatása volt, és működése során számos kulturális intézmény létrehozásában szerepet vállalt. A Dublini Társaság egyszerre működött jótékony egyesületként és klubként, de egy idő után egyre nőtt az igény egy kifejezetten tudományos célokat szolgáló szervezet létrehozására is.

Ez az igény vezetett el végül az Ír Tudományos Akadémia (*Royal Irish Academy*) alapításához, amelynek célkitűzéseire a Filozófiai Társaság szintén jelentős hatást gyakorolt. Az Akadémiát 1785-ben hozták létre, és 1786-ban elnyerte III. György támogatását is, aki jóváhagyta a szervezet alapító okiratát, és ebben meghatározta a működéshez szükséges legfontosabb feltételeket. Erre, a legfelsőbb támogatásra utal az Akadémia nevében a „királyi” jelző (amelynek használatát maga az uralkodó engedélyezte), amelyet az egyesület (több más szervezethez hasonlóan) a független Írország létrejötte után is – egészen máig – megőrzött.

Szervezet

A királyi alapító okirat szerint az Akadémia „*egy elnökkel és egy huszonegy tagból álló tanáccsal bír*”. Az elnök négy alelnököt nevez ki a tanács tagjai közül, egy pénztárost és egy titkárt pedig a tanács tagjai választanak.

Az Akadémia évente legalább két közgyűlést tart, egyet tavasszal, Szent Patrik napja, egyet pedig ősszel Szent András napja környékén. Az Akadémia tagsága minden évben, a tavaszi közgyűlésen választja meg tagjai közül az elnököt, a tanácsstagokat és az akadémikusokat is.

Az Akadémia szervezete és működési rendje máig is nagyrészt az alapító szándékait tükrözi, de a napi irányítást már egy operatív csapat végzi. Másképpen szólva: az ír akadémia működését a tradíciók tisztelete és a modern világ megoldásainak ötvözése biztosítja.

Az Akadémia stratégiai és tudományos vezetésének továbbra is a *Tanács* (Council) a letéteményese, amelynek tagjai közül tizenegy főt a természettudományok, tíz főt pedig a társadalomtudományok képviselői közül választanak; ők a Tanácson belül két bizottságot alakítanak. A Tanács ülései között a *Végrehajtó Bizottság* (Executive Committee) jár el, amelynek tagjai az elnök, az első alelnök, a pénztáros, a (fő)titkár, illetve az Alapszabályban megnevezett egyéb személyek. A Végrehajtó Bizottság legalább évente négyszer ülésezik.

A Tanácson belül állandó bizottságok működnek és eseti bizottságok alakíthatóak. Az Alapszabály szerint az állandó bizottságok a következők: kiadói bizottság, könyvtári bizottság, pénzügyi és beruházási bizottság, valamint az ellenőrzési és kockázatkezelési bizottság. A pénztáros valamennyi, költségvetési kérdést is érintő hatáskörrel rendelkező bizottságnak hivatalból tagja lesz, kivéve az ellenőrzési és kockázatkezelési bizottságot.

A Tanács feladata továbbá egy Tudományos Tanács (*Academic Board*) kinevezése is, amelynek feladatai közé tartozik a több tudományterületet érintő ügyek koordinációja. A Tudományos Tanácsban a Természettudományi és a Társadalomtudományi Bizottság képviselői mellett az interdiszciplináris bizottságok (*Multidisciplinary Committees*) delegáltjai foglalnak helyet. Az interdiszciplináris bizottságok – amelyekből jelenleg, paritásos alapon megosztva a természet-, illetve a társadalomtudományok képviselői között, tíz működik – célja a horizontális (vagyis a tudományterületek közötti), illetve a vertikális (tehát az adott tudományterületen működő akadémiai és Akadémián kívüli tudományos szervezetek közötti) átjárás biztosítása.

Az Akadémia ügyvezető igazgatóját (*Executive Secretary*, vagy más néven *Executive Director*) és a könyvtárost (*Librarian*) – akik egyike sem lehet akadémikus – az elnök és a Tanács közösen nevezi ki.

Tagság

1785-ban megalakult Ír Tudományos Akadémiának nyolcvannyolc – természet-, illetve társadalomtudományokat művelő – tagja volt. Jelenleg a szervezetnek közel hatszáz rendes- és mintegy száz tiszteletbeli tagja van (ha pedig az Akadémia fennállásának teljes idejét tekintjük, az össz-taglétszám meghaladja a kétezer-ötszáz főt).

A tagok kiválasztásakor az Ír-sziget egészét nézik, tekintet nélkül annak politikai felosztására. A tagok megválasztására évente egy alkalommal kerül sor a tavaszi közgyűlésen. Évente legfeljebb huszonnyolc tag választható. Kétféle tagság létezik: rendes- és tiszteleti. Rendes taggá két akadémikus ajánlásával jelölhetnek valakit (1949 óta nők is választhatóak). A tudományos élet képviselői közül évente maximum húsz jelölt állítható, akik közül legfeljebb tízet a Természettudományi, és legfeljebb tízet a Társadalomtudományi Bizottságba lehet jelölni. Évente maximum négy fő jelölhető rendes tagnak olyan közéleti személyiségek közül, akik sokat tettek az ír társadalomért, illetve tagságuk az Akadémia javára válna. A közéleti személyiségekre a Tanács tehet javaslatot.

Míg a rendes tagokat a tavaszi, a tiszteleti tagokat az őszi közgyűlésen szokták megválasztani. Tiszteleti tagnak évente maximum négy fő javasolható, a javaslatot két akadémikusnak kell a

Tanácshoz eljuttatnia. A tiszteletbeli tagok megválasztásuk esetén a Természettudományi, illetve a Társadalomtudományi Bizottság tagjai lesznek.

A rendes tagság éves tagdíjfizetési kötelezettséggel jár, az egyévi tartozást felhalmozó tagok jogviszonya minden további intézkedés nélkül megszűnik (a tagdíjmaradás időszakában pedig a tag tagsági jogai szünetelnek). A rendes tagok a 65. évük betöltését követően a tagdíjfizetés tekintetében nyugdíjas-kedvezményben részesülnek, 75. év felett pedig a tagdíjfizetési kötelezettségük megszűnik.

A tiszteletbeli tagok viszont nem kötelesek tagdíjat fizetni, ugyanakkor nem rendelkeznek szavazati joggal, nem lehetnek tisztségviselők, illetve nem választhatók a Tanács tagjaivá sem. Itt szükséges megemlíteni, hogy a fiatalok felé nyitás jegyében az Ír Tudományos Akadémia támogatásával 2023-ban felállították a Fiatalok Akadémiáját (*Young Academy of Ireland*). A Fiatalok Akadémiája az Ír Tudományos Akadémia égisze alatt és támogatásával működik, de céljai meghatározásában autonómiával rendelkezik. Tagjait egyszer négy éves ciklusra választják meg.

Folyóiratok

Az Akadémia kiadója 1787 óta működik, így egyike a legrégebbi írországi kiadóknak. Nemcsak folyóiratokat, hanem nagy társadalmi érdeklődésre számot tartó könyvsorozatokat és monográfiákat is megjelentet. Az Akadémia által kiadott tudományos folyóiratok a következők:

- *Proceedings of the Royal Irish Academy*, amelyet 1836-ban az Akadémia saját tudományos közleményei számára hoztak létre. 1902-től három különböző sorozatra bomlik:
  - *Mathematical Proceedings of the Royal Irish Academy* – a matematikai publikációk számára;
  - *Proceedings of the Royal Irish Academy: Archaeology, Culture, History, Literature* – a társadalomtudományok számára;
  - *Biology and Environment: Proceedings of the Royal Irish Academy* – a biológia és környezeti tudományok területének folyóirata.
- *Ériu*, amely az az ír nyelvtudomány akadémiai folyóirata. 1904-ben alapították és 1926 óta gondozza az Akadémia.
- *Irish Studies in International Affairs* 1979 óta jelenik meg.
- *Irish Journal of Earth Sciences*, amely 1984 óta a földtudományok vezető írországi folyóirata.

Díjak

Az Akadémia fennállása óta számos díjat és érmet alapított vagy gondoz, ezek közül a legjelentősebb az 1796-ban Timothy Cunningham londoni ügyvéd hagyományának köszönhetően létrehozott *Cunningham-érem*. Ezt jelenleg három évente adják át azoknak, akik a legtöbbet tettek a tudományért és az Akadémiáért.

Ugyancsak nagy presztízzsel bír az évente kiosztott *Hamilton-díj*, amelyet az Ír-sziget bármely részében tanuló végzős matematikus hallgatók nyerhetnek el.

A 2005 óta kiosztott *akadémiai aranyérmekkel* az Akadémia azokat az ír tudósokat ismeri el, akik a tudományterületükön nemzetközileg is kiemelkedő eredményt értek el. Az aranyéremből évente kettőt adnak át a különböző természet- és társadalomtudományok képviselőinek.

Az Akadémiának több, más szervezettel közös díja is létezik, ezek közül érdemes megemlíteni a 2018-ban alapított *Michel Déon-émlékdíjat*, amelyet felváltva adományoz az ír, illetve a francia tudományos akadémia.

Mai feladatok

Az alapító okirat veretes megfogalmazása szerint a tudományos társaságok feladata az, hogy „*fejlesszék a (természet-)tudományok, a szépirodalom és a klasszikus műveltség tanulmányozását.*” György király az Ír Tudományos Akadémiát is ezért, a tudományok ápolása, művelése és terjesztése céljából alapította.

A szervezet célja ma is ugyanez: a közjó szolgálata a tudomány segítségével az Ír-szigeten, tekintet nélkül annak politikai felosztására. Ennek keretében az Akadémia a tudományos kutatásra, a tudományos eredmények közzétételére (könyv- és folyóiratkiadás), valamint közérthető formában való megjelentetésére (ismeretterjesztés), a tudományos kapcsolatok ápolására (különösen a Brit-szigetek más hasonló szervezeteivel, illetve felsőoktatási intézményeivel), a nemzetközi tudományos kapcsolatok kiépítésére és elmélyítésére, valamint a tudományos eredmények méltó elismerésére helyezi a hangsúlyt.

Magyar-ír akadémiai kapcsolatok

Noha mindkét ország Európában van, az ír és a magyar tudományos társaságok között a múltbeli kapcsolat esetlegesnek mondható. Ennek ellenére több olyan tudóst is meg lehet említeni, aki mindkét akadémia tagságával rendelkezett.

Az ír-angol származású történész és klasszika-filológus, *John Bagnell Bury* (1861-1927) a késő római és bizánci korszak szakértője volt, aki korábban a dublini Trinity College (Appointed Regius Professor of Greek), majd a Cambridge-i Egyetem professzoraként (Regius Professor of Modern History) működött. Munkásságát már a 19. század végétől kiemelt nemzetközi figyelem övezte, így számos külföldi akadémia is tagjai közé választotta. A „*History of the Later Roman Empire from the Death of Theodosius I to Death of Justinian*” című műve napjainkban is sokat idézett, a 21. században is több kiadást megért munka. Bury professzort 1910. április 28-án választotta tiszteleti tagjává a Magyar Tudományos Akadémia.

Szőkefalvi-Nagy Béla (1913-1996) a matematika számos területén maradandót alkotott, kutatásait már fiatal korától magyar és nemzetközi szinten egyaránt elismerték. A professzort a Magyar Tudományos Akadémia 1945-ben levelező, 1956-ban pedig rendes tagjává, az Ír Tudományos Akadémia pedig 1973-ban tiszteleti tagjává választotta.

Domaniczky Endre